

De omwenteling
of de eeuw van de vrouw

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Suzanna Jansen

De omwenteling
of de eeuw van de vrouw

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 5549 3

© 2022 Suzanna Jansen

www.suzannajansen.nl

Omslagontwerp Roald Triebels

Omslagillustratie © Ildiko Neer/Trevillion Images

Foto auteur © Mark Uyl

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

230 jaar geleden	9
1981 Het laken	12
1922 Wenteling	19
1939 Strijdperk	32
1946 Meisjescarrière	43
20ste eeuwse wonderen	53
1948 Voor altijd	56
152 jaar geleden	61
1948 Geluk	65
1951 Kinderwagen	78
1955 Maandag wasdag	88
1955 Wenteling	100
1961 Managersziekte	109
1963 Melk	119
600 jaar geleden	132
1964 Achilleshiel	137
1967 Onbehagen	145
1969 Rem	153
1970 Brand	163
1973 Voor altijd	171
1974 Gepraat	179
1974 Geluk	187

1975	Wenteling	193
1975	Maandag wasdag	199
1977	Agenda	206
1979	Heropvoeding	212
1980	Feministe	219
1981	De Vrouwenstaking	224
1984	Een kamer voor jezelf	231
1992	Geluk	239
2022	Huisvrouw	247
	Verantwoording	253
	Bronnen	257

Stamboom

Roza Keijzer + Wouter Dingemans

(1891-1967)

(1893-1976)

Elisabeth (Betsy) Dingemans + Chris Jansen

(1922-2015)

(1921-2008)

Rozemarie (Roos) Jansen

(1949)

Petra Jansen

(1950)

Emma (Emmy) Jansen

(1951)

Josefien (Fien) Jansen

(1956)

Suzanna (Sanne) Jansen

(1964)

230

jaar geleden

Het scheelde maar een paar woorden of de hele emancipatiestrijd had wellicht achterwege kunnen blijven. Als er 230 jaar geleden was geluisterd naar een Franse revolutionaire hadden vrouwen en mannen al eeuwen op gelijke voet kunnen staan.

Het begon met de vrouwenmars van 1789 die het einde inluidde van de absolute monarchie. Een marktvrouw in Parijs sloeg woedend op een trom waarna ze met andere marktvrouwen, de ‘moeders der natie’, de aanzwellende massa naar Versailles leidde. Onder druk van het hongerige volk accepteerde de vorst de Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger. Zo kreeg het individu rechten tegenover de staat – en dat inspireerde grondwetten wereldwijd, ook die van Nederland.

De mensen worden vrij en met gelijke rechten geboren en blijven dit.

De Verklaring werd iconisch, haar tweehonderdjarig bestaan werd gevierd. Er is alleen iets met deze befaamde tekst dat al die jaren voor het gemak over het hoofd wordt gezien. Met ‘l’homme’ in de *Déclaration des droits de l’homme et du citoyen* wordt in de praktijk niet ‘mens’ bedoeld, maar ‘man’. Feitelijk staat er: de Verklaring van de Rechten van de Man en de Burger.

De mannen worden vrij en met gelijke rechten geboren en blijven dit.

De heren die deze verklaring omwerkten tot de eerste Franse grondwet bleken daarin namelijk wel de ongelijkheid tussen adel en burgerij te hebben geslecht, maar niet die tussen man en vrouw. De vrouwen bleven onvrij te beslissen met wie ze trouwden, mochten nog altijd geen contracten ondertekenen, hun eigen bezit niet beheren, geen zitting nemen in het openbaar bestuur, geen onderwijs genieten, en zeer beperkt hun mening uiten.

Vandaar dat revolutionaire en schrijfster Olympe de Gouges de tekst twee jaar later aanpaste om hem werkelijk voor alle mensen te laten gelden. Haar Verklaring van de Rechten van de Vrouw en de Burgeres vergat de man niet, maar voegde de vrouw toe. De tekst verschilt maar een paar woorden en zinnen van de oorspronkelijke. Vrouwen kregen in haar versie bij misdrijven geen hogere straf dan mannen maar een gelijke. Vrouwen mochten wel de naam bekendmaken van de vader van hun 'onechte' kind. Ze mochten zelf beslissen met wie ze trouwden, ze hadden toegang tot alle posities en ze mochten zich vrij uitspreken: wanneer de vrouw gelijk de man het schavot kon beklimmen, stond er, had zij ook het recht het spreekgestoelte te beklimmen. Meer was niet nodig om de Verklaring compleet te maken.

Maar er werd niet naar haar geluisterd.

Zelf voorzag Olympe de Gouges dit ook. 'Indien men meent dat mijn poging om mijn sekse een eerbiedwaardig en rechtvaardig bestaan te geven op dit ogenblik beschouwd moet worden als paradoxaal en onmogelijk, dan laat ik de eer aan hen die na mij komen om deze zaak te behandelen. Ik heb slechts een moment tot mijn beschikking, maar dat moment zal tot in lengte van dagen de aandacht van het nageslacht trekken.'

Haar ideeën ontgingen het revolutionaire bestuur van louter mannen niet. Nadat de schrijfster met haar teksten het spreekge-

stoelte had beklommen en het effect van wat ze verkondigde was bezonken, werd ze door de machinerie van de Franse Revolutie op het schavot gezet.

De *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* stond al binnen vijf dagen in de Nederlandse kranten, de *Déclaration de la femme et de la citoyenne* werd pas twee eeuwen later, in 1989, voor de eerste en enige keer in het Nederlands vertaald.

De *Vrouw* is vrij geboren en behoudt dezelfde rechten als de *Man*. Het doel van ieder politiek verbond is het behoud van de natuurlijke en onaantastbare rechten *zowel van de Vrouw als van de Man*. De soevereiniteit berust in beginsel bij de *Natie, die niets anders is dan een vereniging van vrouwen en mannen*.

De wet moet voor iedereen gelijk zijn: alle *burgeressen en burgers*, gelijkgerechtigd in de ogen van de wet, moeten evenveel kans hebben om toegelaten te worden tot alle ambten, openbare posten en betrekkingen, al naar gelang hun bekwaamheden en alleen op grond van hun deugden en talenten.

Niemand mag vervolgd worden wegens zijn *ofhaar* mening, al is die nog zo radicaal.

De grondwet is nietig als de meerderheid van de individuen waaruit de Natie bestaat niet heeft meegewerkt aan de totstandkoming ervan.

1981

Het laken

Het was woensdag, geen wasdag, toch hing mijn moeder een laken aan het rek. Normaal kon je amper zien hoe ze dat deed. Vingervlug als een typiste met honderdveertig aanslagen per minuut vlogen haar handen door de lucht tot alles windvast geklemd zat, maar over dit laken deed ze zo lang dat het leek of ze de hele dag had. Ze streek het glad. Plaatste er een extra knijper op. Verschoof het wat. Stapte naar achter om het resultaat te aanschouwen. Het hing niet netjes uit het zicht op het achterbalkon, maar uitdagend aan de voorkant. Eén laken. Geen hele was. En dat stuk beddengoed was kurkdroog.

Toen ze eenmaal tevreden was, keek ze mijn vader aan. Ik was zestien en zag het vanachter het raam gebeuren.

Ik moest aan dit moment terugdenken toen ik de doos opende met spullen uit mijn ouderlijk huis. Jaren stond die in een hoek stof te vergaren, maar nu had ik nieuwe planken en wilde ik de boeken eindelijk een plek geven. Meteen schoot me de zaterdag te binnen waarop ik met mijn moeder mijn zus Petra naar een bus bracht. Ik was twaalf of dertien, Petra een jaar of zevenentwintig. Ze ging met een groep vriendinnen demonstreren in Den Haag. Nadat we haar hadden uitgezwaaid liepen wij naar een boetiekje waar ik van mijn moeder iets mocht uitkiezen. Ik vroeg waarom Petra ging de-

monstreren. Mijn moeder zei dat er wetten bestonden die anders waren voor vrouwen dan voor mannen, ongunstiger, en dat Petra daartegen was. Terwijl we de kleren bekeken, bewogen er radertjes in mijn hoofd. Hoezo waren wetten anders voor vrouwen en mannen? Ik paste een shirt met daarop het woord *PRINTEMPS* dat veel te ruim zat – ‘oversized’ zeiden we nog niet. De verkoopster legde een knoop aan de zijkant van het shirt zoals de mode voorschreef. Ik zag mezelf in de spiegel als een hippe brugklasser. Dat officiële regels zo’n onderscheid konden maken vond ik raar. Waarom was dat zo? Terwijl mijn moeder afrekende, liep ik met mijn jas in de hand naar buiten, trots mijn nieuwe outfit tonend aan de zon. En toen besloot ik dat ik later ook zou gaan demonstreren.

Die woensdag in 1981 deden we het samen, mijn moeder en ik, huisvrouw en scholiere. Wij gingen namelijk staken.

Mijn moeder was geboren in 1922, het jaar waarin vrouwen voor het eerst naar de stembus konden. Ze kwam uit een goed katholiek gezin. Haar hele opvoeding was erop gericht dat ze kinderen zou krijgen en verzorgen, en dat deed ze op dit moment al tweeëndertig jaar. Dat zij zich die dag schaarde achter een feministische actie was niet vanzelfsprekend. Helemaal niet bij dit onderwerp.

Het ging erom dat de Eerste Kamer zou stemmen over een omstreden abortuswet. De regering (14 mannen, 1 vrouw) had een wet gemaakt die een arts (bijna altijd een man) een cruciale rol gaf als een vrouw haar ongewenste zwangerschap wilde afbreken. De arts moest de vrouw eerst vijf dagen laten nadenken voor hij besloot of hij de ingreep kon doen.

De vrouwenbeweging vond dit niet acceptabel. Om hun eis voor een betere wet kracht bij te zetten grepen de activistes naar de Vrouwenstaking. Op 30 maart 1981 zouden meisjes en vrouwen de hele dag niet doen wat ze normaal deden. Aangezien weinig vrouwen een betaalde baan hadden zou de actie economisch niet veel gewicht in de schaal leggen, maar als ook het huishoudelijke werk

werd neergelegd, kon het niet anders of iedereen zou het merken.

Toen mijn moeder, achtenvijftig, over dit wetsontwerp hoorde, kwam er bij haar een diepe verontwaardiging boven. Het raakte haar persoonlijk. Zij had vijf dochters op de wereld gezet en ze wijdde zich al haar hele volwassen bestaan aan opvoeden. Niemand hoefde haar iets te vertellen over het wonder van een leven geven. Ze wist genoeg van het geluk én de lasten. De slapeloze nachten, de zorgen, het ondergeschikt maken van je eigen behoeftes aan een afhankelijk kleintje – en hoe vanzelf dat ging, vol liefde, maar dat het toch ook heel veel kostte. Hoe die prachtige kinderen maakten dat je bestaan werd gereduceerd tot een huiselijk isolement waarin je je bekommerde om anderen en niet zoveel om jezelf, tot je je uitgegumd voelde. Naast de fysieke last. De bekkenklachten, de miselijkheid, de bevalling. En, waar geen mens over sprak, de verzakte baarmoeder waardoor veel van haar leeftijdgenotes de rest van hun leven hun plas amper konden ophouden.

Dat politici (veel meer m dan v) bepaalden onder welke voorwaarden een vrouw van deze wending in haar leven mocht afzien, en dat een arts haar vervolgens naar huis moest sturen om er nog eens goed over na te denken, was voor haar de druppel. Ze had niet één van haar kinderen willen missen, abortus was voor haar goddank nooit nodig geweest. Maar geen man hoefde een vrouw de les te lezen over wat alleen een vrouw zou meemaken.

Als zestienjarige had ik van dit alles geen weet. Het ging mij om het absurde, ondenkbare idee dat iemand anders ook maar iets over mijn lichaam en mijn toekomst zou kunnen beslissen wanneer het erop aankwam. Het sprak vanzelf dat ik dat niet over mijn kant kon laten gaan. De staking betekende voor mij niet meer dan dat ik een dag niet naar school ging. Maar mijn moeder had die ochtend geen thee gezet, geen tafel gedekt voor het ontbijt en daarna niet afgeruimd. Ze zou geen boodschappen doen (hoewel ik vermoed dat ze die de dag ervoor al had gedaan), ze deed geen was (maar dat deed ze nooit op woensdag), en ze zou niet opruimen/afstof-

fen/bedden opmaken/stofzuigen/dweilen/ramen lappen/strijken/verstellen. Geen avondeten koken/tafel dekken/afruimen. Niet afwassen. Geen koffie zetten voor bij het journaal en niet de boel aan kant maken voor het slapengaan. Of ‘geen seks’ er ook bij hoorde, zoals in de Griekse *Vrouwenstaking* van Aristophanes, weet ik niet, en dat hoefde ik als zestienjarige ook niet te weten. In elk geval had mijn moeder een wit laken buiten gehangen, het afgesproken teken voor wie aan de staking meedeed. Je kon er ook ‘ik staak tegen de abortuswet’ op schilderen, maar dat ging haar te ver.

Terwijl ik die dag de stad in trok, naar de demonstratie op de Dam en het slotfeest in het Rozen theater, bracht mijn moeder de stakingsdag door in het buurthuis om de hoek. Je uitspreken was een grote stap. Dat deed ze liever met vriendinnen in een bekende omgeving.

In mijn volwassen leven had ik het altijd normaal gevonden dat ik mijn eigen kost verdiende en me professioneel ontwikkelde. Maar toen ik die boekendoos opende, drong het tot me door hoe kortgeleden dit voor vrouwen pas mogelijk werd. Bij het uitruimen van mijn ouderlijk huis had ik boeken gekozen die in mijn tienerjaren diepe indruk maakten, ik wist dat ze mijn moeder minstens zoveel hadden beïnvloed. *De groene weduwe* van Hannes Meinkema, *Een welopgevoed meisje* van Simone de Beauvoir, Anja Meulenbelts *De schaamte voorbij*. Ik pakte *Een kamer voor jezelf* van Virginia Woolf en begon te lezen.

De tekst was van 1929, geschreven door iemand met een compleet ander leven dan mijn moeder – Brits, hoogopgeleid, schrijfster – maar met de belangrijke overeenkomst dat ze allebei vrouwen waren. Mijn moeder was altijd zuinig op haar boeken, toch kon ik zien dat ze dit boek meer dan eens had gelezen. Het verhaal cirkelde rond de vraag of een vrouw goede literatuur kon voortbrengen, maar je kon het evengoed lezen als een analyse van de positie van de vrouw in de tijd waarin mijn moeder opgroeide. ‘Geef haar hon-

derd jaar,' schreef Woolf over een denkbeeldige schrijfster, en we zouden zien dat ze in niets voor een mannelijke evenknie onderdeed. De essentie die ik erin las kwam hierop neer: een vrouw kon zich prima met een man meten, op ieder vlak, wanneer ze maar de beschikking zou hebben over drie dingen:

- 1 Een kamer voor zichzelf die ze op slot kon doen. Ofwel: een vrije denkruimte om haar eigen ideeën te ontwikkelen op haar eigen manier, zonder voortdurend gestoord te worden door kroost en eega, en ook niet door de mores van de samenleving die haar in een gareel wilde houden.
- 2 Genoeg geld om voor zichzelf te zorgen en de wereld te verkennen. Zo hoefde ze niet afhankelijk te zijn van een echtgenoot, en ook niet te worden gedictieerd door woede voor een maatschappij die haar kleineerde.
- 3 En een geschiedenis. Een achtergrond waarin zij zichzelf weer spiegeld zag om te begrijpen wie ze was en wat ze waard was, verhalen over vrouwenlevens in plaats van al die boeken geschreven door mannen waarin ze alleen voorkwam als voetnoot, in relatie tot hen, en waarin nooit eens iets stond over de wereld die al haar dagen beheerste – de huiskamer, de wastobbe, de kookpot.

Ik realiseerde me dat het mijn moeder aan precies die drie dingen had ontbroken. Ze was er voor haar gezin. Ze telde maatschappelijk niet serieus mee. Als huisvrouw had ze 'geen beroep'. Pas toen Petra met haar feminisme dit soort boeken meebracht, was mijn moeder stukje bij beetje gaan begrijpen dat vrouwen ook naar andere dingen mochten verlangen. Mijn tienerjaren waren in zekere zin ook haar jaren des onderscheids geweest. De maatschappelijke veranderingen die zij in haar leven had meegemaakt waren immens. Wat wist ik eigenlijk van de weg die mijn moeder had afgelegd van een meisje volgens de mores van 1922 tot haar stellingname in 1981?

Die vraag werd actueler toen ik ontdekte dat in onze tijd ongewenst zwangere vrouwen bij abortusklinieken steeds vaker werden be-laagd door mensen die hun recht op zelfbeschikking ter discussie stelden. Dat pleit was toch al beslecht?

Ik dacht dat in ons deel van de wereld de mogelijkheden en rech-ten voor vrouwen en mannen inmiddels wel zo'n beetje hetzelfde waren. Natuurlijk, er golden nog altijd verschillende maatstaven. Moeders werden veroordeeld als 'deeltijdprinsesje' of juist als 'car-riëretiepje' dat 'haar' kind uitbesteedde, en vaders hadden van dit soort venijnige commentaren geen last. Maar in de krant kon je op een gewone zaterdagochtend een 'huishoudbattle' vinden om bij het ontbijt uit te zoeken wie er in huis het meeste deed. Bijna als een gimmick. En de wetgeving was inmiddels voor v/m gelijkge-trokken. Het leek me een kwestie van tijd voor de laatste stuiptrek-kingen van een oude rolverdeling voorbij waren.

Maar steeds vaker begon ik me af te vragen of dit wel klopte. #MeToo had een schijnwerper gezet op de pijnlijkste uitwassen van het machtsverschil tussen de seksen, dat was nog lang niet voor-bij. Een ijdele politicus kon roepen dat de samenleving ten onder ging aan het zelfbeschikkingsrecht van vrouwen en dat 'de bevrij-ding van de vrouw' had 'geleid tot desintegratie, ten eerste van het traditionele gezin, ten tweede van heel Europa'. Het populisme dat vrouwen liever terugduwde in hun traditionele rol nam wereldwijd zo sterk toe dat je deze ideeën niet zomaar kon wegzetten als een marginaal verschijnsel.

Ook internationaal werd er de laatste jaren aan de vanzelfspre-kendheid van vrouwenrechten geknaagd. Binnen Europa kondigde Polen in 2020 aan uit het verdrag te stappen dat geweld tegen vrou-wen moet bestrijden. Turkije, Hongarije en Slowakije volgden. In de VN-Veiligheidsraad werd een resolutie over hulp aan slachtof-fers van oorlogsverkrachtingen gesaboteerd omdat de mogelijkheid van een abortus voor hen werd opengehouden. Ik kwam erachter dat zulke situaties steeds vaker voorkwamen: dat een pleidooi voor

doodnormale mensenrechten voor vrouwen werd tegengehouden door coalities van conservatieve landen. Op deze manier konden alle landen zich desgewenst onttrekken aan de plicht de helft van hun bevolking te beschermen. Dat raakte ons ook.

Het was niet eens zo lang geleden dat mijn moeder en oma binnen de marges van dienstbaarheid en ondergeschiktheid hadden geleefd – tot 1957 was dit zelfs in de wet vastgelegd. In 1981, toen mijn moeder zich uitsprak, was zeker 75% van de vrouwen financieel afhankelijk van hun man – dat was drie op de vier. De vrouwen die betaald werk verrichtten, hadden geen recht op minimumloon omdat verreweg de meesten in deeltijd werkten, voor hen was minder geld genoeg.

Ik begon me af te vragen of de gelijke behandeling voor v/m wel stevig genoeg verankerd was. Waren we ons er wel van bewust hoe kwetsbaar deze rechten waren?

De twintigste eeuw is vaak gedefinieerd als die van de grote ideologieën, maar het was ook de eeuw waarin het leven van vrouwen – en dus dat van ons allemaal (v/m) – meer veranderde dan ooit. Over die ideologieën leerden we op school, maar wat gebeurde er thuis, bij onze moeders en oma's, op de plek waar we bijna allemaal zijn opgegroeid? Waarom was het voor mijn moeder en bijna alle vrouwen onontkoombaar geweest om huisvrouw te worden en hun andere talenten te begraven?

Ik besloot om naar de afgelopen honderd jaar te kijken vanuit het perspectief van de vrouw, en dat verhaal op te tekenen. Om te weten waar we vandaan komen en wat we niet moeten verliezen. En omdat haar ontwikkeling de achtergrond is van ons allemaal, en ons – bewust of onbewust – nog elke dag beïnvloedt. In dit boek probeer ik daarom het leven te reconstrueren van de vrouw die ik het beste heb gekend. In deze geschiedenis noem ik haar Elisabeth Dingemans, ofwel: Betsy.

1922

Wenteling

Roza doet haar schort af en twijfelt: zondagse jurk of toch gewoon haar daagse? Ze moet ook nog boodschappen doen. Ze kijkt om de hoek wat haar schoonmoeder van plan is. Wouter, haar man, is al naar zijn werk, haar schoonvader ook. Allebei hebben ze hun vrouwen omstandig uitgelegd hoe ze het vandaag moeten aanpakken, alsof zijzelf al hun hele leven gaan stemmen. Maar over jurken hebben ze niks gezegd.

Roza heeft eerst de baby pap gevoerd en in de box gezet, daarna met haar schoonmoeder de boel gedaan. Afwas. Bedden. Vloer. Net wat sneller dan normaal. Er hangt haast in de lucht. Gretigheid eigenlijk. Ze weten allebei niet goed hoe je je op zo'n dag moet gedragen. Plechtig. Feestelijk. Of juist heel gewoon.

Haar daagse jurk kan er nog best mee door, ze heeft hem net uitgelegd. Misschien is de zondagse overdreven. Je kunt daar ook al in zien dat hij strak begint te zitten, zo in de vijfde maand. Ze kijkt in de spiegel en neemt een minuutje om haar haar opnieuw vast te zetten. Schoonmoeder is kennelijk ook nog niet klaar.

Dat het geen gewone dag is weet iedereen. Wat er vandaag gebeurt, is in de hele vaderlandse geschiedenis nog nooit voorgekomen en het zal ook nooit weer gebeuren: voor de eerste keer gaan vrouwen naar de stembus om een parlement te kiezen. Toch maar de zondagse jurk?

Een kwartier later staan ze buiten. Twee vrouwen met hun stemkaart en kleine Lenie in de kinderwagen. Die valt meteen in slaap door alle onrust heen, terwijl dit ook over haar gaat. Het is druk op straat. Het lijkt of alle vrouwen van Amsterdam hetzelfde moment hebben uitgekozen om het kieslokaal op te zoeken. Ze wisselen blikken van verstandhouding, dwars door de sociale klassen heen. De opwinding zorgt voor verbroedering, nou ja, verzustering dan. Er zijn vrouwen die elkaar luidkeels over straat roepend feliciteren, anderen die plechtig zwijgen. De kinderen hebben verkiezingsvrij. Die rennen om hun moeders heen.

Op wie ze gaat stemmen is voor Roza niet het spannendst. De pastoor heeft week na week herhaald welke lijst voor de katholieken is – alsof vrouwen geen geheugen hebben, dacht Roza dan. Er is ook eindeloos vaak uitgelegd hoe dat moet, zo'n vakje rood kleuren. Roza strijkt onwillekeurig met een hand over haar buik. Al vanuit de verte herkent ze het stembureau aan de lange rij die ervoor staat. Niemand lijkt haast te hebben. Ze krijgt het idee dat iedereen, de vrouwen en de mannen, het moment wil rekken waarop ze meetellen.

Dat beeld van de vrouwen op weg naar de stembus vond ik in een kort filmpje uit 1922. Een paar seconden verderop staat de automobiel van koningin-moeder Emma. Enthousiast loopt de vorstin het stemlokaal binnen, twee hofdames in haar kielzog. De wachtende mannen nemen hun hoed af, er zijn vrouwen die een knicks maken. Wanneer de koningin weer naar buiten komt, zie je een brede lach op haar gezicht. Ik speel het filmpje telkens opnieuw af en realiseer me dat ook de vrouw die acht jaar lang staatshoofd was nooit eerder politiek haar stem mocht laten klinken.

Vergeleken met mijn oma Roza was mijn moeder een geluksvogel. Het jaar waarin zij ter wereld kwam was de emancipatie van de vrouw voltooid, zo werd dat gezegd. Meteen bij haar geboorte bezat